

PŘÍSPĚVEK KE STAVEBNÍ HISTORII KOSTELA SV. JANA KŘTITELE V MALÍNĚ

KAREL KIBIC ML. - FILIP VELÍMSKÝ

Drobný kostelík sv. Jana Křtitele (dnes apoštolů Petra a Pavla) v Malíně, který se dnes nachází na východním předměstí Kutné Hory,¹⁾ ukrytý mezi zástavbou rodinných domů, je již po několik desetiletí považován za vůbec nejstarší sakrální stavbu v okrese Kutná Hora (*Benešovská-Fischerová 1986, 69–77; Merhautová 2006, 158; Merhautová – Třeštík 1983, 39–40; Radová-Štiková 1983, 6*). Na přelomu srpna a září roku 2007 proběhl u této stavby, která přičiněním současného vlastníka – Církve československé husitské – prochází rozsáhlou rekonstrukcí, drobný záchranný archeologický výzkum. Jeho výsledky jsou, dle názoru autorů tohoto příspěvku, natolik zajímavé, že si, stejně jako závěry aktuálního stavebněhistorického průzkumu, zaslouží alespoň stručnou prezentaci a zhodnocení.

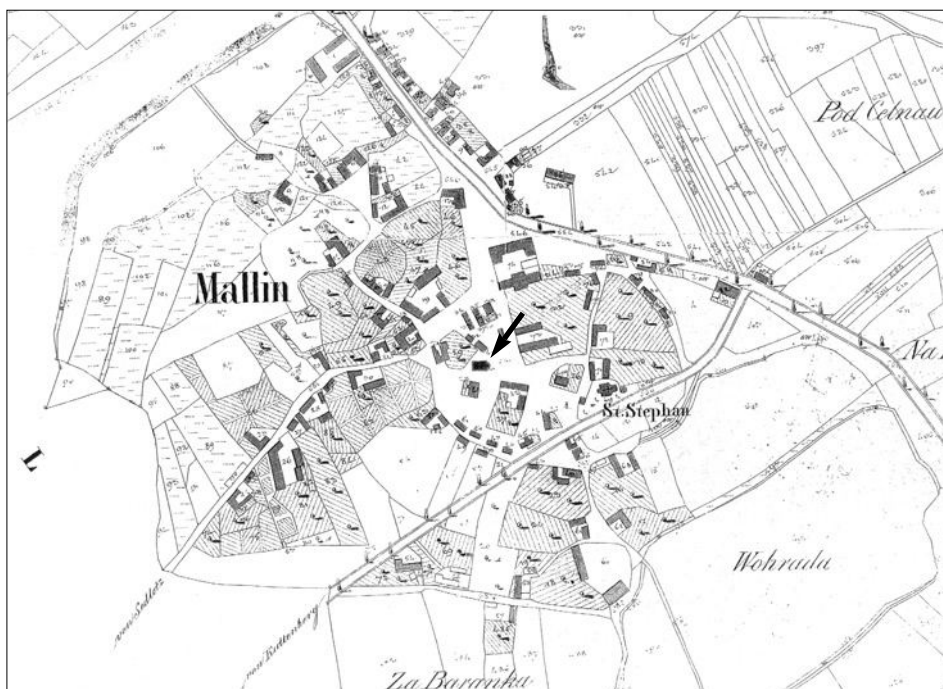
Archeologický výzkum u objektu proběhl při výkopech statických sond u věže kostela a trval pouhé čtyři dny. Během výzkumu byly realizovány celkem dvě sondy (č. I/07 a II/07). První, venkovní sonda byla situována při jihozápadním nároží věže. Druhá sonda se pak nacházela uvnitř přízemí věže, v místě napojení věže na čelní zeď lodi kostela.

Ve venkovní sondě došlo nejprve k odkrytí svrchní části základu věže a jednoho z opěráků. V hloubce cca 80 cm od povrchu sondy bylo zachyceno základovým vkopem věže porušené ke kostelu přiléhající pohřebiště. To reprezentovala řada fragmentů lidských kostí z většího počtu rozrušených hrobů rozložených v zhruba 40 cm silné vrstvě, která v hloubce cca 130 cm od povrchu sondy dosedala na vrstvu oblázkového šterku, jenž v těchto místech kryje slinité podloží (*Barvínek – Dvořák 1976; Rädtsch 1955; Zavřel 2004*).

Archeologický materiál zachycený v sondě pocházel převážně z opakovaně překopaného souvrství pohřebiště a nad ním se nacházejícího souvrství navážek, takže jeho výpovědní hodnota a datovací schopnost nebyla příliš velká.²⁾ Základ věže byl proveden odlišným způsobem a z odlišného geologického materiálu než opěrák.³⁾ Technologie provedení základu a fakt, že při jeho hloubení došlo k porušení pohřebiště pocházejícího přibližně z druhé poloviny 13. století až 14. století, ukazuje na patrně již raně gotický původ věže. Nárožní opěrák

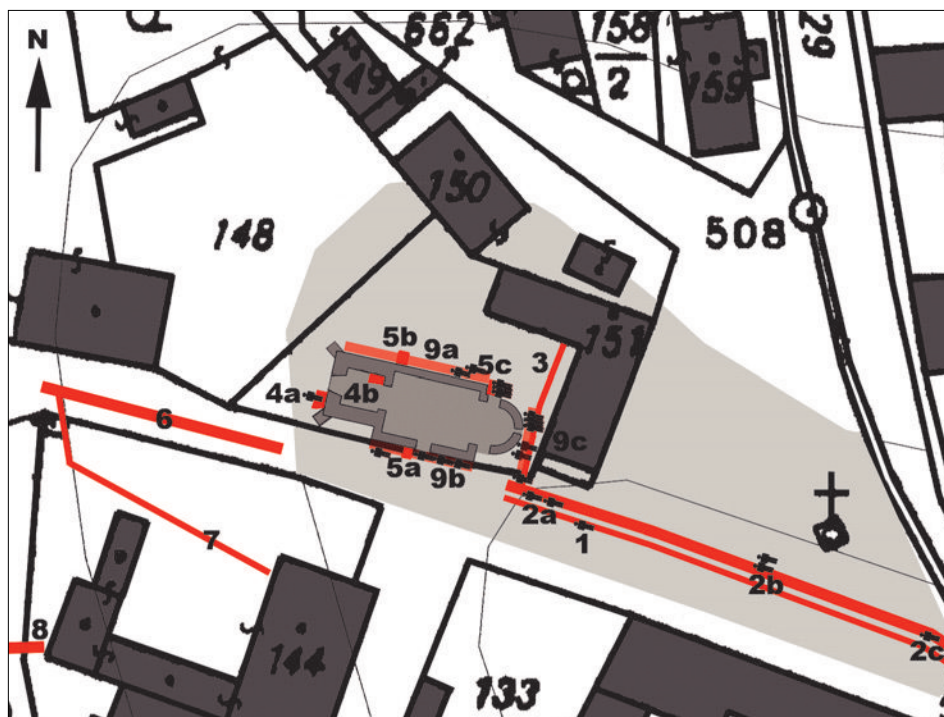
Obr. 1: Malín (okres Kutná Hora), pohled na kostel sv. Jana Křtitele od jihovýchodu (foto K. Kibic ml., 2005).

Obr. 2: Malín, plán stabilního katastru obce z roku 1839, šipkou označen kostel sv. Jana Křtitele.

se oproti tomu ukázal jako evidentně novověký stavební prvek.

Ve druhé sondě byl nejprve pod cca 60 cm silnou vrstvou navážek zachycen pozůstatek původní gotické podlahy věže, provedený z čtvercových keramických dlaždic (17,5

Obr 3: Malín, přehled sond archeologických výzkumů realizovaných u kostela sv. Jana Křtitele přenesený na mapu stabilního katastru (autor F. Velímský).

Vysvětlivky: 1. ZAV při stavbě plynofikace v roce 1997; 2. a-c ZAV při stavbě kanalizace v roce 2003, sonda č. IV/03; 3. ZAV při stavbě kanalizační přípojky pro čp. 128; 4. a-b ZAV při realizaci statických sond v roce 2007; 5. a-c pozice sond geologického průzkumu z roku 1976; 6. ZAV při stavbě kanalizace v roce 2003, sonda č. I/03; 7. ZAV při stavbě kanalizačních přípojek v roce 2005, sonda č. II/05; 8. ZAV při stavbě kanalizačních přípojek v roce 2005, sonda č. III/05; 9. a-c sondy ZAV NM Praha v roce 1953.

krát 17,5 cm a síle 5 cm), vsazených do vrstvy lité malty. Pod maltou se nacházelo souvrství tří na materiál velmi chudých středověkých kulturních vrstev,⁴⁾ z nichž poslední v hloubce cca 135 cm dosedala na identickou vrstvu oblázkového šterku, jaká byla zachycena ve venkovní sondě.

Samotný základ věže byl na dotyk připojen k staršímu základu lodi kostela, který se vizuálně zdál být velmi starý. Přibližnou dataci tohoto zdiva možná půjde provést na základě rozboru odebraných vzorků malt.⁵⁾

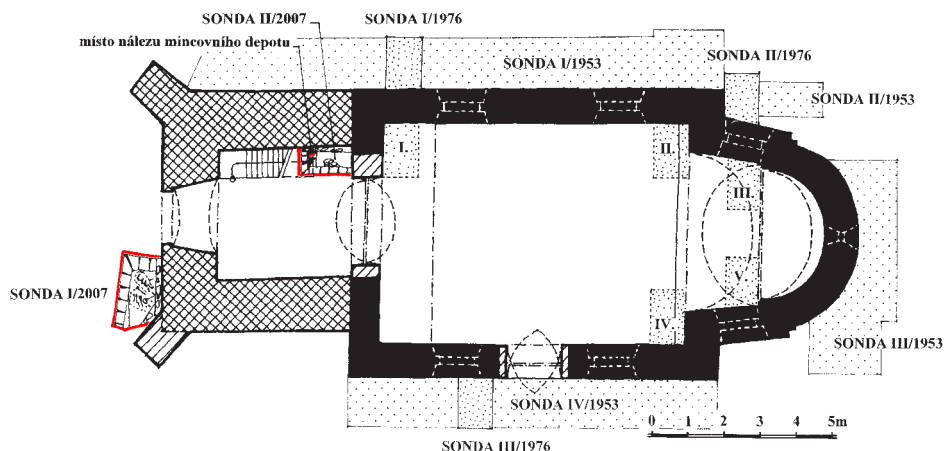
V severozápadním nároží sondy, v hloubce 90 cm od povrchu sondy a 30 cm od povrchu gotické dlažby, byl v ulehle materiálu první z evidovaných kulturních vrstev zachycen na dotyk k základu věže kostela přiložený⁶⁾ depot 180 stříbrných mincí,⁷⁾ tvořený téměř výhradně pražskými groši Jana Lucemburského (pouze v jednom exempláři se podařilo identifikovat groš Václava II.).⁸⁾ Nálezová situace depotu,⁹⁾ který je v současné době numismaticky zpracováván,¹⁰⁾ rovněž datuje věž do první čtvrtiny 14. století.

Poněkud zarážející je absence většího množství středohradištní a zejména mladohradištní keramiky v rámci celého nálezového souboru. Je-li totiž dosavadní datace vzniku objektu již na sklonku 10. století správná,

měl by se mladohradištní materiál v okolí stavby vyskytovat v mnohem větší míře. Archeologické výzkumy, které u stavby doposud proběhly,¹¹⁾ ale zatím přinesly doklady zejména o existenci etážového pohřebiště, které u kostela prokazatelně fungovalo v průběhu 13. století, o vrcholně středověkém osídlení lokality a o novověkých terénních úpravách.

Konkrétně v průběhu záchranného archeologického výzkumu při plynofikaci v roce 1997 došlo v komunikaci na úrovni nároží domu čp. 128 k zachycení jednoho prakticky kompletního pohřbu (obj. č. 1/97) dospělého jedince, který byl pohřben do kamenné obložené hrobu. U jedince byl nalezen poškozený bronzový prsten s tepaným plíškem, původně osazený kamenem. Ze zasypaní hrobu pak byly odebrány fragmenty mladohradištní keramiky, které snad dokládají existenci staršího mladohradištního souvrství v místě pozdějšího patrně již vrcholně středověkého pohřbu (Šumberová 1997).

Při další stavební akci u kostela sv. Jana Křtitele, kterou byla kanalizace v roce 2003, bylo v sondě č. IV/03 vedoucí v trase místní komunikace v ul. Mincířská pod několika povrchy komunikace zachyceno jednak neporušené kulturní souvrství související s vrcholně středověkou fází osídlení Malína (cca od druhé poloviny 13. století do konce 15. století), jednak pohřebiště patřící ke kostelu. Výzkum byl sice omezen rozsahem výkopu, přesto se podařilo odhalit a zdokumentovat několik vrcholně středověkých objektů (jímky, kulové jámy) a několik hrobů. Výjimečný byl mezi nimi spo-

Obr 4: Malín, půdorys kostela sv. Jana Křtitele: černě románské zdivo, křížkovane středověká přístavba věže, šrafovane barokní úprava. Dále je vyznačena pozice sond archeologických výzkumů a geologických průzkumů z let 1953 (I. Hásek), 1976 a 2007 a návrh pozice statických sond při plánované rekonstrukci lodi (I.-V.) (kreslil K. Kibic ml. s využitím zaměření SÚRPMO Praha 1976, podklady F. Velímský).

lečný pohřeb dvou mladých mužů (hrobová jáma č. 1/03) z první poloviny 13. století (Velímský – Hošek – Stránská 2007, 389 až 402; Hošek – Velímský – Šilhová – Ottenwelter 2007).

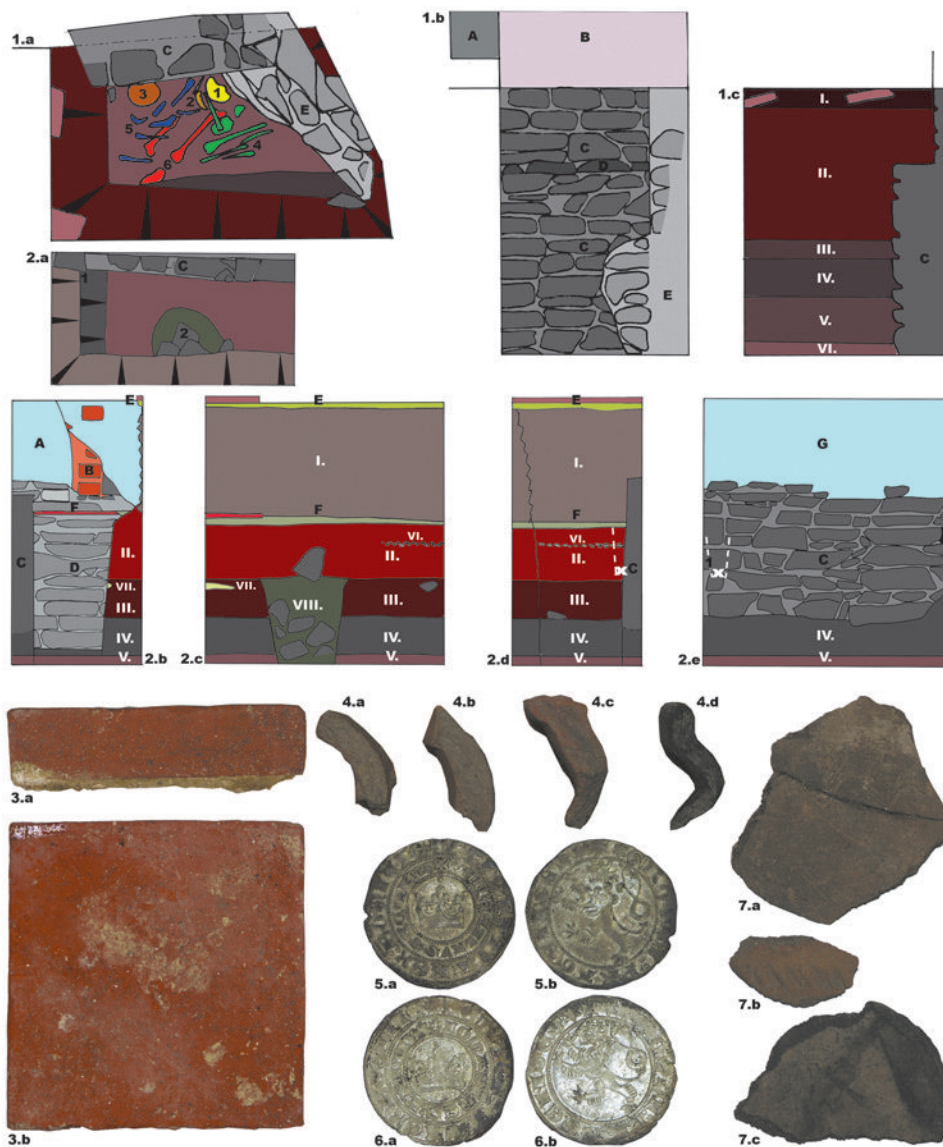
Další dva pohřby (hroby číslo 2/03 a 3/03) byly zachyceny v jižní stěně profilu sondy č. IV/03, jednalo se o silně poškozený pohřeb jednoho dospělého jedince, do jehož hrobové jámy byl následně uskutečněn ještě samostatný pohřeb dítěte.¹²⁾ Datace obou pohřbů je vzhledem k chybějící pohřební výbavě a částečně porušené stratigrafii komplikovaná. Na základě nálezů keramiky ze zásepů a dochované situace se snad lze domnívat, že by oba hroby mohly pocházet rovněž z průběhu 13. století.¹³⁾

Ve svrchních vrstvách výkopu sondy č. IV/03 byly zachyceny části kosterních ostatků ještě několika dalších jedinců, které pocházely z komunikací zničených hrobů a které vzhledem k jejich fragmentárnímu stavu nešlo přesněji rozlišit.¹⁴⁾

Výsledky výzkumů z roku 1997 a 2003 plně korelují se staršími zjištěními, která při výzkumu u kostela sv. Jana Křtitele v roce 1953 učinil archeolog Ivan Hásek (Hásek 1953).¹⁵⁾ Ten prováděl sondáže podél severní a jižní zdi kostela, přičemž postupně zachytil celkem 16 hrobů, které vzhledem k absenci materiálu nešly přesněji datovat.¹⁶⁾

Identická situace jako v roce 1953 a 2003 byla zachycena také při poslední archeologicky dokumentované akci u kostela sv. Jana Křtitele v březnu 2008. Při výkopu kanalizační přípojky k domu čp. 128, který stojí v těsném sousedství kostela, došlo k dalšímu porušení ke kostelu přiléhajícího pohřebiště. Na profilu výkopu byly zachyceny konkrétně dvě do podložního slínu zahloubené hrobové jámy, které byly překryty cca 40 cm silnou vrstvou překopané tmavé černošedé hlíny s množstvím volných fragmentů lidských kostí. Z výkopu se bohužel nepodařilo odebrat materiál, který by zachycené situace datoval. Z komparace profilové skladby, materiálového složení a mocnosti zachycených vrstev je však zřejmé, že se skutečně jedná o období situací zachycených staršími výzkumy.

Nepřítomnost staršího materiálu na pohřebišti okolo kostela lze částečně vysvětlit častým transferem zeminy při opakovaném kopání velkého počtu hrobů na poměrně ma-

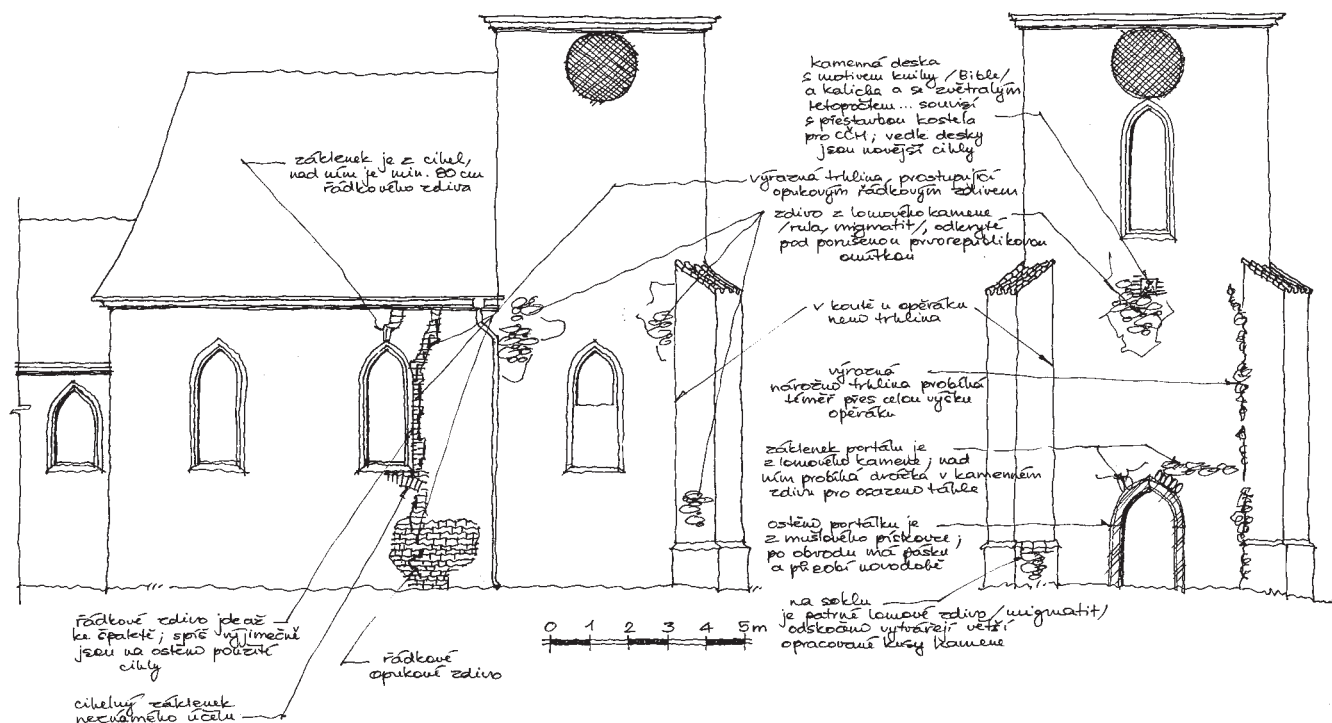
Obr. 5: Malín, ZAV při realizaci statických sond v roce 2007; 1. dokumentace výzkumu – půdorysy a profily sond č. I/07 a 2/07; 2. výběr archeologického materiálu (autor F. Velímský).

Vysvětlivky: 1. a–c sonda č. I/07 (A – ostění vchodu, B – omítnutá nadzemní část venkovního zdiva věže, C – základové zdivo věže, D – materiálově odlišný řádek základového zdiva, E – základové zdivo opěráku věže; 1–6 – fragmenty jednotlivých skeletů; I–VI – evidované kulturní a geologické vrstvy); 2. a–e sonda č. II/07 (A – omítnutá nadzemní část zdiva lodi, B – cihlami vyzděné proražení zdiva lodi, C – základové zdivo věže, D – základové zdivo lodi, E – stávající dlažba na písčitém podsypu, F – původní gotická dlažba zapuštěná do maltového lože, G – omítnutá nadzemní část vnitřního zdiva věže; 1 – místo nálezu mincovního depotu, 2 – do podloží zahloubený obj. č. 1/07, I–VIII – evidované kulturní a geologické vrstvy); 3. a–b keramická dlaždice ze zachycené gotické dlažby; 4. a–d – výběr profilů keramiky; 5. a–b – pražský groš Václava II. (lic-rub); 6. a–b – pražský groš Jana Lucemburského (lic-rub); 7. a–c – výběr keramiky (a – zdobení hřebenovou vlnicí, b – zdobení hřebenovým kolkem, c – hrnčířská značka na dně nádoby).

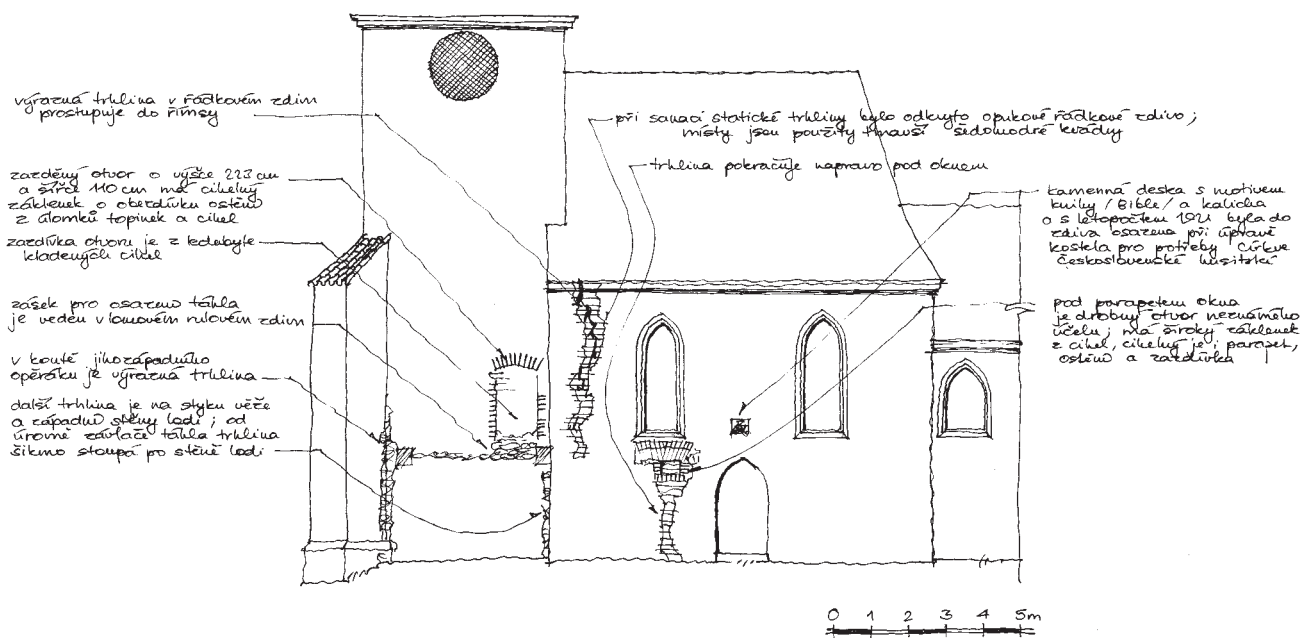
lé ploše. Pod zastavěnou plochou kostela by ale raně středověká kulturní souvrství měla, byť i jen reziduálně, zůstat zachována. Na uvedenou otázku však může odpovědět pouze další archeologický výzkum, se kterým se díky pochopení vlastníka objektu počítá při další etapě rekonstrukce stavby v roce 2008.

Současně s archeologickým výzkumem v interiéru věže byl realizován operativní průzkum a dokumentace nadzemního zdiva a konstrukcí, odkrytých při opravě. Vzhledem k tomu, že nálezy nedovolovaly vyslovit se k otázce vrcholně gotického stáří věže, byl proveden ještě vizuální průzkum interiéru.¹⁷⁾

Předmětem opravy v roce 2007 bylo statické zajištění, které se týkalo především věže a přilehlých úseků lodi. Věž

Obr. 6: Malín, kostel sv. Jana Křtitele, severní strana kostela a západní strana věže s vyznačením a popisem nálezů při opravách (kresba K. Kibic ml.).

Obr. 7: Malín, kostel sv. Jana Křtitele, jižní strana kostela s vyznačením a popisem nálezů při opravách (kresba K. Kibic ml.).

kostela byla v průběhu historie staticky zajišťována již několikrát, při poslední etapě statického zajištění ve 20. letech 20. století bylo zdivo věže staženo systémem táhel s kovovými závlačky. V důsledku toho se věž pohybuje jako staticky tuhý celek, který tlačí na západní úseky zdiva lodi, kde vznikají mohutné trhliny. Trhliny jsou největší v úrovni hlavních říms, odkud spadají prakticky až k terénu. V úrovni parapetů oken mírně uhybají k východu a pokračují pod okny. V místech trhlín bylo obnaženo zdivo lodi z drobných kvádrů kladených do řad. Kvádry jsou z měkkého kamene, většinou z opuky, spíše výjimečně jsou použity kvádry z tvrdší šedomodré horniny. Kvádrkové zdivo sahá

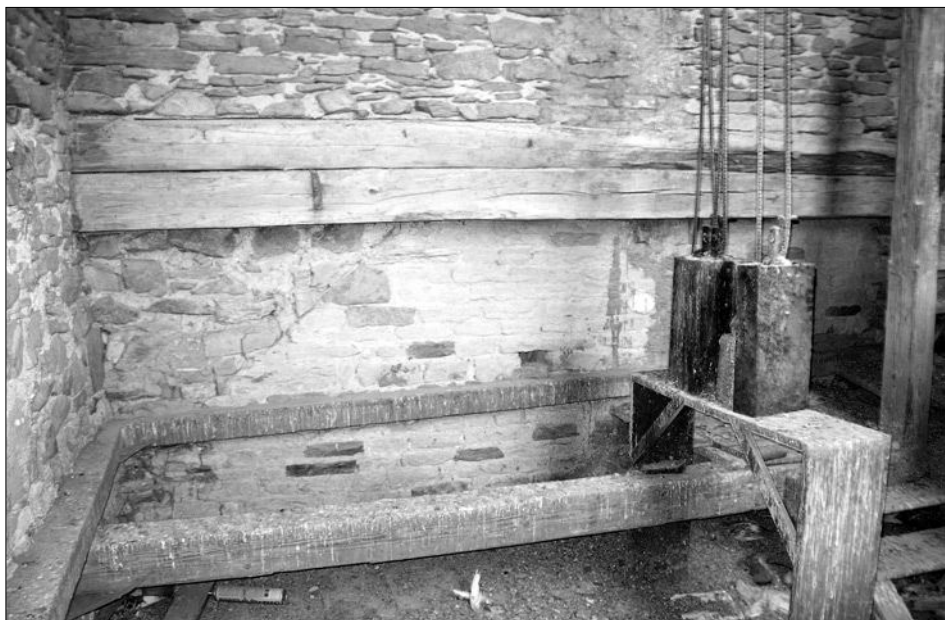
téměř pod hlavní římsu, která je vyzděna z cihel, stejně jako ostění hrotitých oken. Zajímavější detail byl patrný pouze pod okny, kde byly patrné cihelné záklenky a ostění drobných nízkých otvorů nejasného účelu. Novější detail souvisí s hrotitými okny (na každé straně lodi jsou dvě, další dvě jsou v presbytáři) a s hrotitě zaklenutým vstupem na jižní straně.

Rovněž nálezy na zdivu věže jsou poměrně chudé. Věž kostela je evidentně dodatečnou přístavbou, její stáří však je složitější otázkou. Zatímco u předrománského datování vlastního kostela v podstatě panuje shoda, byť nikdy nebylo zcela prokázáno, časové zařazení věže je obtížnější, proto-

že vlastní stavba prakticky postrádá starší architektonické prvky. Zatímco Václav Mencl řadil věž kostela povšechně do středověku (Mencl 1959), Anežka Merhautová-Livorová věž řadila již do 12. století (Merhautová-Livorová 1971, s. 163) a toto datování převzal i soupis uměleckých památek Čech (Poche a kol. 1978, s. 344–345).

Průčelí věže mírně převyšují střechu lodi a v jejich nejvyšší úrovni se na třech stranách uplatňují hodinové ciferníky. Předchozí patro je osvětlené vysokým hrotitým oknem ze západní strany, zatímco nižší podlaží osvětluje podobné hrotité okno od severu. Toto podlaží (první patro věže) bylo původně samostatně přístupné z jižní strany; špaleta se segmentovým záklenkem je z interiéru patrná, na vnější straně bylo při opravě odhaleno zazděné ostění s vylámaným okrajem. Západní průčelí věže zpevňují dva šikmé opěráky na nárožích, mezi nimiž je vstup do podvěží. Ten má v lici průčelí kamenné hrotité ostění s vystupující páskou po okraji. Věž je oproti lodi kostela vyzděna z místního lomového kamene (rula či migmatit). Zdivo je na několika místech patrně pod poškozenými omítkami, na dalších místech bylo odhaleno v průběhu opravy. Statické zajištění otevřelo zdivo jednak v místech prvorepublikových táhel, která probíhají v úrovni podlahy 1. patra, jednak v místech trhlin, z nichž největší jsou po obou stranách jihozápadního opěráku a další je na styku jižní strany věže a lodi. Pozoruhodné přitom je, že kolem severozápadního opěráku trhlina zcela chybí. Tento opěrný pilíř má kamenný sokl ukončený profilem z větších opracovaných kvádrů, který pak přechází na západní stěnu věže. Severozápadní pilíř se tak jeví současný s okolním zdivem věže.

Kamenné ostění západního portálu je pozoruhodným detailem. Ostění z místního kamene – mušlového vápence – je osazeno v lici stěny, na hraně má drobnou profilaci a po obvodu je lemováno vysazenou páskou. Nad ostěním byl patrný záklenek vyskládaný z lomového kamene, který působí starobylym, takřka středověkým dojmem. Ocítá se tak v určitém rozporu se samotným ostěním, které středověké není; ostění tohoto typu se mohlo objevit v renesanci a ještě pravděpodobněji ho můžeme spojovat s barokně – gotickými stavbami. Barokní gotice odpovídají i hrotitá okna s ci-

Obr. 8: Malín, kostel sv. Jana Křtitele, 2. patro věže, pohled na východní stěnu s románským štítem (všechny následující snímky K. Kibic ml.).

Obr. 9: Malín, kostel sv. Jana Křtitele, 2. patro věže s otvory na severní a východní straně.

helnými špaletami a jižní vstup.¹⁸⁾ Zazděný otvor na jižní straně věže o svém původu vypovídá velmi málo. Zazděný otvor předcházelo vylámaní ostění, které bylo nejspíš cihelné.

V souvislosti s časovým zařazením věže je důležitý průzkum jejího interiéru. Přízemí a patro je omítnuté. Široký oblouk, otvírající se v obou podlažích do lodi, byl proražen dodatečně. Na severovýchodní straně podvěží bylo nad statickou sondou obnaženo zdivo s výraznou příměsí cihel a s většími opukovými kvádry, které pouze potvrzují mladší původ. Zajímavější situace je až v úrovni 2. patra věže, kde je na východní straně patrný úsek střešního štítu románského kostela. Štít z drobnějších opukových kvádrů má nižší sklon – okolo 35°, což odpovídá zvyklostem románského stavitelství. Širší zdivo horní části stěny nad štítem vynáší z interiéru dva trámy nad sebou. V interiéru 2. patra je

Obr. 10: Malín, kostel sv. Jana Křtitele, 3. patro věže s okénkem na východní straně.

Obr. 11: Malín, kostel sv. Jana Křtitele, konstrukce krovu nad lodí.

patrné kamenné lomové zdivo, jen s velmi omezenou příměsí cihel. Patro, dnes vysoké 4,7 m, bylo původně rozdělené na dvě podlaží, jak o tom svědčí mělké kapsy po trámech v severní a jižní stěně necelé 2 m nad podlahou. Mělké uložení trámů je typické pro zvonové stolice, u nichž s ohledem na vznikající dynamické síly není žádoucí pevnější spojení se zdivem. Zvonovou stolicí mohla vynášet rámová konstrukce nad stropem patra. Hrotité okno na západní straně prochází přes celou dnešní výšku podlaží a překrývá i místa, kde mohly být staré otvory. Záklenek i špalety otvoru jsou plně vyzděné z cihel. Tři starobylé a velmi pravděpodobně původní otvory jsou patrné ve vyšší úrovni 2. patra; okénka na severní a jižní straně jsou zevně zazděná, východním otvorem se vstupuje do podkroví nad lodí. Všechna tato okénka jsou úzké otvory s půlkruhovým záklenkem vyzděným z cihel, stejně jako části ostění. S ohledem

na půlkruhový cihelný záklenek nelze otvory považovat za raně gotické, zároveň jsou ale zřetelně starší než barokně-gotická okna. Otvory mohou být současné s dnešním krovem, což je archaická konstrukce datovatelná obecně do pozdního středověku. Trámy velmi podobné starobylé hambalkové konstrukce nad druhým malínským kostelem sv. Štěpána byly podle dendrochronologické analýzy káceny roku 1480.¹⁹⁾ Poslední patro kostela má obdobné kamenné lomové zdivo. Původně bylo po třech stranách otevřeno nižšími okny, která měla navenek půlkruhový záklenek a uvnitř širokou špaletu. Tyto otvory byly poškozeny a zakryty v souvislosti s osazením hodinových ciferníků.

Průzkum exteriéru i interiéru věže tak u horních podlaží věže doložil dvě významné stavební etapy. První z nich je pozdně gotická až renesanční a k jejímu přesnějšímu zařazení napomůže dendrochronologická analýza dřevěných prvků věže a krovu nad lodí a presbytářem. Pozoruhodná je rovněž barokně gotická přestavba kostela, která evidentně souvisí s dostavbou klášterního kostela v nedalekém Sedlci u Kutné Hory.²⁰⁾ Evidentní snahou bylo upravit kostel, jehož starobylý původ byl dostatečně znám, do archaičtější podoby. Barokně gotickou přestavbu kostela v Malíně lze srovnávat s podobnými přestavbami jiných středověkých venkovských kostelů. Autorovi jsou známy např. obdobné barokně gotické portály kostela sv. Havla v Poříčí nad Sázavou (okres Benešov) či kostela sv. Prokopa ve Všehrdech (okres Rakovník).

Posledně jmenovaný kostel se malínskému kostelu sv. Jana Křtitele podobá i řešením fasády – obě průčelí lodi kostela ve Všehrdech mají tři symetricky rozmístěná hrotitá okna a pod středním z nich vždy vstupní portál. Špalety všech těchto otvorů jsou vyzděny z cihel. Historizující přestavba malínského kostela zcela jistě nesouvisí s jeho adaptací pro potřeby Církve československé husitské, kterou dokumentují dvě desky s biblí, kalichem a letopočtem 1922, osazené jednak na západním průčelí věže, jednak nad jižním vstupem. Lze předpokládat, že „barokní“ je i jihozápadní opěrák věže, který se odtrhává od zdiva.

Průzkum zdiva věže nedoložil její raně gotické stáří, je muž nasvědčuje archeologický výzkum. Lze spekulovat o gotickém původu spodních pater věže, který může jedno-

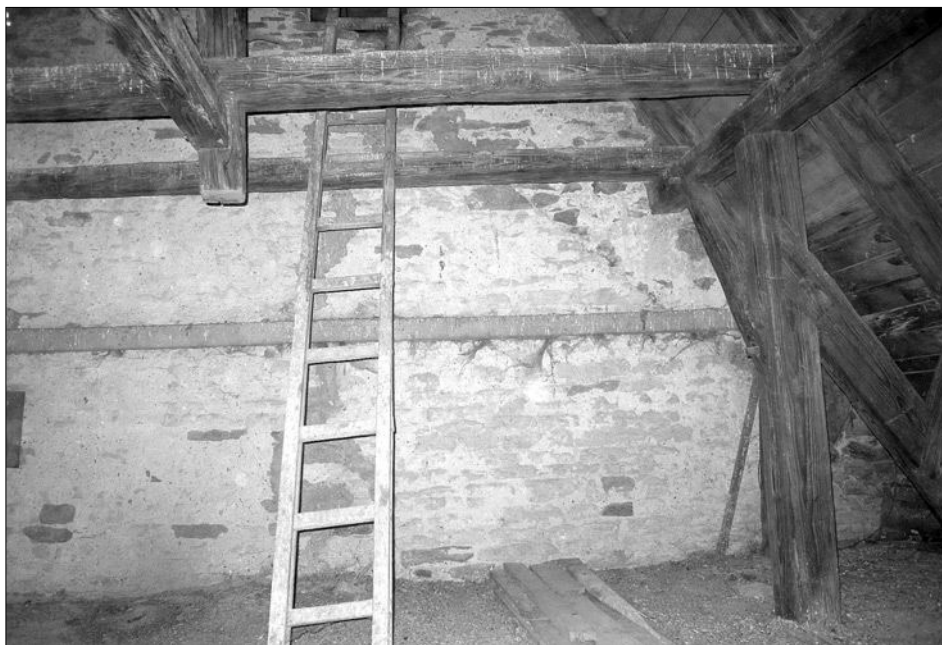
značně potvrdit či vyvrátit průzkum zdiva při opravě průčelí, která, jak doufáme, proběhne během několika let. Původní věž, stojící na staticky nejistém podloží, mohla být nahrazena mladší novostavbou, která poté byla několikrát staticky zajišťována. Statické problémy zřejmě ještě v pozdní renesanci vedly k přemístění zdejších zvonů do samostatné zvonice s bedněným patrem, nově vybudované u druhého malínského kostela sv. Štěpána.

Otázka středověkého původu věže kostela v Malíně je nicméně mimořádně zajímavá. V regionu se totiž raně a vrcholně gotické věže u venkovských kostelů takřka nevyskytují. Výjimkou je věž kostela na Vysoké, díky vyvýšené poloze dominující svému okolí, a též několik chórových věží, které koncem 13. století stavěli sedlečtí cisterciáci. Jedná se především o věž kostela ve Svaté Kateřině, další chórová věž je zachovaná v Církvici. Chórové věže stály též u cisterciáckých kostelů ve Svatém Mikuláši a v Rohozci.²¹⁾ Nejasná je spojitost sedleckých cisterciáků a kostela v Malejovicích, kde se chórová věž též vyskytuje. V jejich držení byl na přelomu 13. a 14. století také Malín. Věž malínského kostela sv. Jana Křtitele (Petra a Jana apoštolů) by tak představovala další příklad cisterciácké stavební aktivity.

Lze se tedy těšit na výsledky dendrochronologické datace a průzkumu průčelí kostela při opravě, které mohou zpřesnit výše uvedené postřehy. Ať už ale budou výsledky těchto průzkumů jakékoliv, znovu se ukazuje, jak významné je pro poznání historie stojících památek svědectví archeologie. Jí bude i při časovém zařazení původního kostela patřit poslední slovo.

POZNÁMKY

- 1) Kostel sv. Jana Křtitele se nachází na nejvyšším místě (220 m. n. m) mírně terénní vyvýšeniny protáhlého oválného tvaru, která vystupuje z ploché nivy, jež se rozkládá jižně a jihovýchodně od masivu Kaňku a je protkána hustou sítí vodních toků, konkrétně říčkami Klejnárkou a Vrchlicí a potokem Beránkou.
- 2) Ze sondy č. I/07 bylo získáno celkem 25 zlomků keramiky. Pouze 9 zlomků však bylo zdobených a 2 zlomky výrazněji profilované. Obecně lze ale říci, že v souboru převažovaly zlomky vrcholně středověké keramiky datovatelné do rozmezí druhé poloviny 13. až 14. století.

Obr. 12: Malín, kostel sv. Jana Křtitele, podkroví lodi s pohledem na západní štít s románským zdivem.

Obr. 13: Malín, kostel sv. Jana Křtitele, portál vstupu do podvěží.

- 3) Přiložení základu opěráku k základu věže bylo jasně zřetelné. Oproti základu věže byl v základu opěráku kámen do řádků vyskládan pouze v jeho svrchní části. Ve spodní části základu opěráku byly jednotlivé kameny uloženy víceméně volně. Kámen byl v základu opěráku navíc pojen materiálově i barevně zcela odlišným typem malty (v základu věže byla použita světle šedá malta s větším podílem vápenné složky, v základu opěráku byla použita malta jasně oranžová s výraznějším podílem hrubozrnné písečné složky).
- 4) Ze sondy č. II/07 bylo získáno celkem 46 zlomků keramiky. Pouze 16 zlomků však bylo zdobených a 10 zlomků výrazněji profilovaných. Obecně lze ale říci, že i v tomto souboru převažovaly zlomky vrcholně středověké keramiky datovatelné do rozmezí druhé poloviny 13. až 14. století. Pouze dva zlomky lze na základě použité výzdoby (hřebnový kolek, hřebnová vlnice) označit jako starší raně středověké.
- 5) Rozbor vzorků malt provádí v současné době Mgr. Jana Maříková-Kubková z ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i.
- 6) Vkop pro uložení depotu byl patrný teprve pod úrovní maltového lůžka dlažby, a to díky odlišné skladbě záspy, kterou tvořila sypčejší a o něco tmavší hlína. Zda k uložení depotu došlo konkrétně před položením dlažby nebo až po jejím dokončení, nelze bohužel říci.

- 7) Mince byly uloženy na sobě ve čtyřech nestejně velkých sloupcích. Vzhledem k tomu, že sloupce držely ještě při odkrytí pevný tvar, lze předpokládat, že mince byly původně zabaleny do obalu z nějakého organického materiálu (např. kůže, textilu nebo pergamenu).
- 8) Nejmladší v souboru zastoupené mince datují celý depot do první čtvrtiny 14. století.
- 9) Na základě rozboru náleзовé situace lze konstatovat, že depot byl uložen k již existujícímu základu věže kostela, a to patrně ještě v průběhu první čtvrtiny 14. století. Protože základ věže kostela porušuje pohřebiště a kulturní souvrství z rozmezí druhé poloviny 13. až 14. století, je zřejmé, že k realizaci stavby věže muselo dojít v období mezi těmito dvěma časovými horizonty, tzn. někdy kolem roku 1300.
- 10) Mincovní depot v současné době zpracovává MUDr. Zdeněk Petráň. S publikováním výsledků numismatického rozboru se počítá v roce 2008 v rámci Numismatického sborníku.
- 11) Podrobný přehled archeologických výzkumů na lokalitě Malín, během kterých došlo k zachycení rané a vrcholné středověké situací, a nástin středověkého vývoje lokality nalezne případný zájemce v literatuře uvedené v závěrečném seznamu (Valentová 2003, Velímský, T. 1985, Velímský, F. 2005, v tisku a, v tisku b).
- 12) Celou situaci snad lze interpretovat jako pohřeb dvou příbuzných jedinců, snad matky a dítěte.
- 13) Všechny pohřby zachycené v sondě č. IV/03 byly orientovány v ose východ – západ, u žádného z pohřbů se nepodařilo zjistit rakev, ani vnitřní úpravu hrobové jámy.
- 14) Obdobná situace, tj. větší počet komunikací a inženýrskými sítěmi zničených hrobů s částečně dochovanými lidskými ostatky, se nacházela i v závěru sondy, v těsné blízkosti kostela sv. Jana Křtitele, v místě prohloubení pro kanalizační šachtu.
- 15) Dokumentaci a materiál z tohoto výzkumu, který byl po několik desetiletí považován za ztracený, se v loňském roce podařilo nalézt v depozitáři Národního muzea v Telčích. Autor by touto cestou rád poděkoval PhDr. Vítu Vokolkovi za informaci o znovujevnění tohoto materiálu a umožnění jeho revizního zpracování.
- 16) Při probíhajícímu zpracování keramického materiálu pocházejícího z výzkumu z roku 1953 se prozatím ukázalo, že větší část souboru je tvořena vrcholně středověkou keramikou z druhé poloviny 13. století, případně keramikou mladší ze 14. až 16. století. V souboru naopak prakticky zcela chybí starší keramika středohradištní a mladohradištní.
- 17) Průzkum byl proveden v rámci institucionálního výzkumného úkolu „Vědecký výzkum a aplikace metod zpracování stavebněhistorických a umělecko-historických průzkumů, prováděných při obnově kulturních památek a nemovitostí v památkově chráněných územích“, č. 21301. Nálezovou zprávu zpracoval Karel Kibic ml.
- 18) Úprava kostela v duchu barokní gotiky je odborně veřejnosti známa. Nepochybně lze předpokládat určitou vazbu na přestavbu sousedního kláštera sedleckých cisterciáků. Barokně gotickou úpravu zmiňuje i soupis památek (Poche a kol. 1978, s. 344–345).
- 19) T. Kyncl, dendrochronologické datování kostela sv. Štěpána se v současné době dopracovává.
- 20) Přestavba cisterciáckého kostela Nanebevzetí Panny Marie proběhla v letech 1700–1707 za účasti architektů P. I. Bayera a J. B. Santiniho (Poche a kol., 1980, s. 300–302). Autorské zařazení přestavby kostela sv. Jana Křtitele v Malíně je mimo rámec tohoto příspěvku.
- 21) K tématu chórových věží u kostelů, náležejících sedleckým cisterciákům, se vyslovily příspěvky K. Kibice ml. a M. Hauserové na konferenci Dějiny staveb 2008 v Nečtinách. Jak doufáme, oba referáty budou součástí připravovaného sborníku.

PRAMENY

- Barvínek, Rudolf – Dvořák, Pavel 1976: Zpráva o inženýrsko-geologickém průzkumu podzákladů kostela v Malíně. Geofond P 87419.
- Hásek, Ivan 1953: Archiv Národního muzea v Praze (náleзовá zpráva), bez č. j.
- Rädisch, Jiří 1955: Urbanisticko – geologické poměry zájmové oblasti Malína. Geofond P 7059.
- Šumberová, Radka 1997: Archiv náleзовých zpráv ARÚ Praha (náleзовá zpráva), č. j. 4707/97.
- Zavřel, Jan 2004: Archiv náleзовých zpráv ARÚ Praha (geologická zpráva), č. j. 4396/04, Geologické poměry v místě plánované komunikace v severní části obce Malín u Kutné Hory a blízkém okolí.

LITERATURA

- Benešová-Fischerová, Klára 1986: Sakrální architektura v Malíně u Kutné Hory. Sborník Národního muzea v Praze, řada A, Historie, 39/1–2, s. 69–77.
- Hošek, Jiří – Velímský, Filip – Šilhová, Alena – Ottenwelter, Estelle 2007: Metallurgy of medieval knives from Malín (Bohemia). Second International conference archaeometallurgy in Europe (Aquila, 17–21 June 2007), CD.
- Mencl, Václav 1959: Architektura předrománských Čech, Umění 7, s. 331–353.
- Merhautová-Livorová, Anežka 1971: Raně středověká architektura v Čechách.
- Merhautová, Anežka 2006: Nejstarší česká sakrální architektura, in: České země v raném středověku. Praha, s. 154–160.
- Merhautová, Anežka – Třeštík, Dušan 1983: Románské umění v Čechách a na Moravě.
- Poche, Emanuel a kol. 1978: Umělecké památky Čech II.
- Poche, Emanuel a kol. 1980: Umělecké památky Čech III.
- Radová-Štiková, Milada 1983: Předrománská a románská architektura Středočeského kraje.
- Valentová, Jarmila. 2003: Poznámky k pravěké a raně středověké historii Malína (okr. Kutná Hora). Archeologie ve středních Čechách 7, 2003, s. 199–212.
- Velímský, Filip 2005: Malín, okr. Kutná Hora, stávající stav a perspektivy dalšího výzkumu malínského hradiště, Archeologie doby hradištní v Čechách, Plzeň 2005, s. 259–263.
- ~ v tisku a: Nové archeologické nálezy v Malíně (okr. Kutná Hora). Slavníkovci v českých dějinách. Antiqua Cuthna 2, s. 57–80.
- ~ v tisku b: Archeologické výzkumy s raně středověkou komponentou v okr. Kutná Hora v letech 2004–2006, Archeologie doby hradištní v Čechách, Brno 2006.
- Velímský, Filip – Hošek, Jiří – Stránská, Petra 2007: „Quod me nutrit me destruit.“ Malín – výzkum hrobu dvou mladých bojovníků, Środowisko pośmiertne człowieka, Funeralia Lednickie Spotkanie 9, s. 389–402.
- Velímský, Tomáš 1985: K současnému stavu poznání slovanského hradiště v Malíně, okr. Kutná Hora, Sborník Národního muzea v Praze, řada A, Historie, 39/1–2, s. 55–67.

BEITRAG ZUR BAUGESCHICHTE DER KIRCHE ST. JOHANNES D. T. IN MALÍN

Die Kirche des hl. Johannes d. T. in Malín (Mittelböhmischer Kreis, Bez. Kutná Hora [Kuttenberg]) ist ein altertümlicher, oft in das 10. Jahrhundert eingeordneter Bau, d. h. in die Zeit, als sich in Malín ein Burgwall der ostböhmisches Slavník-Region befunden hatte. Die Gesamtinsandsetzung des Denkmals begann 2007 mit der statischen Mauerwerksicherung; im Zusammenhang damit öffnete man zwei archäologische Sonden – die eine in der Nordostecke des Turmuntergeschosses, die andere bei dem südwestlichen, nachträglich an den Turm zugemauerten Strebepeerfundament. In beiden Sonden befand sich überraschend keine Keramik der Mittel- und Spätburgwallzeit, die man mit Rücksicht zur vorausgesetzten Datierung der Kirche wenigstens residuell erwartet hätte. Die Sondierung bestätigte vor allem die Existenz einer Begräbnisstätte des fortgeschrittenen 13. Jahrhunderts, in die das Turm- und Strebepeerfundament eingegriffen hatten. Ein außerordentlicher Befund erfolgte im Turmuntergeschoss. Unter der ursprünglichen keramischen Pflasterung befand sich ein Depot von 180 Prager Groschen aus der frühen Regierungszeit Johanns von Luxemburg (des Blinden), die uns helfen den Turmbau in die erste Hälfte des 14. Jahrhunderts zu datieren. Die archäologische Forschung begleitete operative Dokumentierung der Kirchenwände im Bereich der Risse, und ferner die visuelle Untersuchung des Turminnen und Schiffsdachraums. Ihre Ergebnisse bestätigten überraschungsweise nicht den früh-, bzw. hochgotischen Ursprung des nachträglich zur romanischen Kirche zugebauten Westturms. Das im Turminnen ab 3. Obergeschoss deutliche Stein- oder Mischmauerwerk entspricht dem spätgotischen oder erst Renaissanceumbau. Der zeitgenössische Ursprung lässt sich vorübergehend auch bei der archaischen Dachkonstruktion über dem Schiff und Presbyterium ver-

muten. Das Denkmal wurde in die jetzige Gestalt durch den gotisierenden Barockumbau im 18. Jahrhundert transformiert, den die Erneuerung des unweiten Zisterzienserstiftes Sedlec bei Kutná Hora bestimmt inspiriert hatte.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Malín, Kirche St. Johannes d. T. Ansicht von Südosten (Foto K. Kibic jun.).

Abb. 2: Malín (Bez. Kutná Hora [Kuttenberg]), Ausschnitt aus der Mappe des Stablen Katasters, 1839.

Abb. 3: Malín, Übersicht der archäologischen Forschungen in der Umgebung der Kirche St. Johannes d. T., Übertragung in die Mappe des Stablen Katasters (Autor F. Velínský).

Erklärungen: 1. Rettungsgrabung beim Gasleitungsbau 1997; 2 a-c. Rettungsgrabung beim Kanalisationsbau 2003, Sonde Nr. IV/03; 3. Rettungsgrabung beim Bau des Kanalisationsanschlusses zum Haus Nr. 128; 4a-b. Rettungsgrabung bei der statischen Sondierung 2007; 5 a-c. Positron der geologischen sonden 1976; 6. Rettungsgrabung beim Bau der Kanalisationsanschlüsse 2005, sonde Nr. I/03; 7. Rettungsgrabung beim Bau der Kanalisationsanschlüsse 2005, Sonde Nr. II/05; 8. Rettungsgrabung beim Bau der Kanalisationsanschlüsse 2005, Sonde Nr. III/05; 9 a-c. Rettungsgrabung des Nationalmuseums 1953, Situation der Sonden.

Abb. 4: Malín, Kirche St. Johannes d. T. Grundriss, schwarz – romanisches Mauerwerk, kreuzschraffiert – mittelalterlicher Zubau des Turmes, schraffiert – Barockeingriffe. Ferner Position der verwirklichten (und geplanten) Sonden bei den archäologischen Forschungen und geologischen Untersuchungen (Zeichnung K. Kibic jun., mit Verwendung der Aufnahme von SURPMO Prag 1976, Unterlagen F. Velínský).

Abb. 5: Malín, archäologische Rettungsgrabung bei der statischen Sondierung 2007: 1. Forschungsdokumentation – Grundrisse und Profile des Sonden Nr. 1/07 und 2/07; 2. Auswahl des archäologischen Materials (Autor F. Velínský).

Erklärungen: 1a-c. Sonde Nr. 1/07 (A – Eingangsportalgewände, B – verputzte oberirdische Partie des Turmmauerwerks; C – Grundmauerwerk des Turmes; D – materialunterschiedliche Schicht im Grundmauerwerk; E – Grundmauerwerk des Turmstrebepfeilers; 1-6 Fragmente einzelner Skelette; I-VI – evidierte Kultur- und geologische Schichten); 2a-e. Sonde Nr. II/07 (A – verputzte oberirdische Partie des Schiffsmauerwerks; B – mit Ziegeln zugemauertes Schiffsmauerdurchbruch; C – Grundmauerwerk des Turmes; D – Grundmauerwerk vom Schiff; E – gegenwärtige Pflasterung im Sandbett; F – ursprüngliche gotische Pflasterung im Mörtelbett; G – verputzte oberirdische Partie des inneren Mauerhaupts im Turm; 1 – Fundstelle des Münzdepots; 2 – das in den Untergrund eingesenkte Objekt Nr. 1/07; I-VIII – evidierte Kultur- und geologische Schichten); 3a-b. keramische Pflasterplatte aus der registrierten gotischen Pflasterung; 4a-d. Auswahl der Keramikprofile; 5a-b. Prager Groschen Wenzels II. (Avers-Revers); 6a-b. Prager Groschen Johans v. Luxemburg (Avers-Revers); 7a-c. Auswahl der Keramik (a – Dekor der Kammwellenlinie; b – Dekor mit dem Kammstempel; c – Töpferzeichen auf dem Gefäßboden).

Abb. 6: Malín, Kirche St. Johannes d. T. Kirchennordseite und Turmswestseite mit Auszeichnung und Beschreibung der Funde bei Instandsetzungen (Zeichnung K. Kibic jun.).

Abb. 7: Malín, Kirche St. Johannes d. T. Südseite der Kirche mit Auszeichnung und Beschreibung der Funde bei Instandsetzungen (Zeichnung K. Kibic jun.).

Abb. 8: Malín, Kirche St. Johannes d. T. Zweites Turmobergeschoss, Ostwand mit romanischem Schiffsgiebel (alle folgenden Fotos K. Kibic jun.).

Abb. 9: Malín, Kirche St. Johannes d. T. Zweites Turmobergeschoss mit Öffnungen an der Nord- und Ostseite.

Abb. 10: Malín, Kirche St. Johannes d. T. Drittes Turmobergeschoss mit dem kleinen Fenster an der Ostseite.

Abb. 11: Malín, Kirche St. Johannes d. T. Schiffsdachwerk.

Abb. 12: Malín, Kirche St. Johannes d. T. Kirchenschiff, Dachgeschoss, Ansicht des Westgiebels mit romanischem Mauerwerk.

Abb. 13: Malín, Kirche St. Johannes d. T. Eingangsportal zum Turmuntergeschoss.

(Übersetzung J. Noll)

POZNÁMKY KE STAVEBNÍ HISTORII KOSTELA SV. JILJÍ V DOLNÍM DVOŘIŠTI

HYNEK LÁTAL

V roce 2007 uplynulo 500 let od vysvěcení farního kostela sv. Jiljí v Dolním Dvořišti na Českokrumlovsku (obr. 1). Následující příspěvek je výsledkem mezioborové spolupráce a má za cíl především výrazně doplnit články, které byly problematice věnovány v nedávné době.¹ Text se totiž zabývá některými novými poznatky, které prohlubují povědomí o dějinách objektu a korigují některé nepřesnosti ve starší literatuře k tématu.

Dolnodvořišský rodák a spisovatel Hans Watzlik (1879 až 1948) zaznamenal ve své sbírce šumavských pověstí jednu pověst, která se zajímavým způsobem váže ke stavební historii dolnodvořišského kostela.² Watzlik na konci svého vyprávění uvádí dovětek, že kostel stál dvě stě let beze střechy. Na základě této ústní tradice se tedy vnucuje domněnka, že v paměti generací byla uchováována vzpomínka na nepříjemně dlouhou přestávku mezi dostavěním obvodních zdí a zaklenutím kostela. Toto období však zřejmě netrvalo tak dlouho, protože v tom případě by byl kostel zaklenut až někdy na konci 17. století. Z nedalekého farního kostela sv. Mikuláše v Rožmberku nad Vltavou sice známe historizující žebrovou klenbu z roku 1583, avšak klenebni

Obr. 1: Dolní Dvořiště, kostel sv. Jiljí, cca 1481–1507, pohled od jihozápadu (foto H. Látal).